

Sudetští Němci ve Spolkové republice Německo

Andreas Götze

Cesta Němců z českých zemí do západního Německa

Rok 1938 a Mnichovská dohoda znamenaly zásadní převrat v dějinách národů v tehdejším Československu. Dvacet let po svém založení přestala první Československá republika existovat. Značná část jejího území byla od 1. do 10. října 1938 připojena k Hitlerově Třetí říši, další části byly potom odstoupeny Maďarsku a Polsku. Slováci si vytvořili základy pro státní osamostatnění, kterého však dosáhli pouze jako satelitní stát německé říše z „Hitlerovy milosti“. Zbytek první republiky se stal tzv. druhou republikou, která nebyla životaschopná a o šest měsíců později byla příchodem německého vojska zlikvidována. Pojem Mnichov se od té doby stal pro Čechy synonymem pro porážku, utlačování, totalitarismus a zradu, pro zradu německých občanů a těch zemí, které Mnichovskou dohodu spolupodepsaly.

Národnostní napětí mezi oběma největšími národy mladé demokracie tak prozatím Mnichovem vyvrcholila, než po atentátu na Heydricha, respektive po skončení druhé světové války úplně vybuchla.

Většina českých politiků vnímala tento vývoj nejen jako výsledek nacistické rozpínatosti, ale též jako důsledek zahraničněpolitické orientace a vnitropolitického vývoje. To vyústilo v politiku „odčinění Mnichova“, jak označuje Karel Kaplan změny v postojích domácího odboje a Benešovy exilové vlády v Londýně. Historik se zmiňuje o třech hlavních bodech této politiky:

1) o obnově Československa v hranicích z roku 1937;

2) o změně zahraničněpolitické orientace od spojenectví s nespolehlivým Západem ke spojenectví se Sovětským svazem jako nejbezpečnější zárukou před německou útočností;

3) o provedení mocenskopolitických a sociálně-ekonomických reforem, které by vnitřně zabezpečily stát před novým Mnichovem.¹

Do třetího bodu podle Kaplanova názoru patřila výstavba národního státu Čechů a Slováků, „tj. likvidace národnostních menšin jejich vystěhováním nebo odnárodněním“.² Význačná pro převládající stanoviska byla Benešova slova o národní a sociální revoluci.

Úvahy o odsunu Němců se objevovaly ihned po vzniku protektorátu *Böhmen und Mähren*. Tomáš Staněk upozorňuje, že „požadavek uskutečnit hromadné vysídlení většiny Němců z čs. území byl za války formulován v prostředí domácího odboje“.³

Historici často poukazovali na skutečnost, že západní spojenci nebyli jednoznačně nakloněni k úplnému odsunu všech německých obyvatel z území na východ od Odry a Nisy a z Československa a že neznali skutečné poměry v těchto oblastech. Na druhé straně Johann Wolfgang Brügel upozorňuje na určité názory, které se po zahájení druhé světové války objevily v Anglii, že se sudetoněmecká otázka vyřeší jenom ve formě transferu Němců. Dále zdůrazňuje, že předák sudetských sociálních demokratů v exilu Wenzel Jaksch sám původně krátkou dobu po zahájení války uvažoval o možnosti transferu a že Němci včas nepřijali Benešovu nabídku ke spolupráci v exilové vládě (ani později k této spolupráci vůbec nedošlo).⁴ Přesto se na konci druhé světové války objevily obavy z nedostatečné mezinárodní podpory. Spojenci sice souhlasili s částečným odsunem Němců, ale dlouhou dobu nebylo jasné v jakém rozsahu. Českoslovenští politici se tudíž snažili zabez-

pečit si podporu Moskvy,⁵ jež sledovala své vlastní zájmy ve střední Evropě. Svou podporou odsunu v době, kdy Velká Británie a Spojené státy americké vyjadřovaly vážné námitky ke způsobu vysídlení Němců, vázal Stalin Československo na sebe. Hluboký ofes majetkových poměrů velké části obyvatelstva zároveň přispíval k revoluční transformaci společnosti a tím také k únoru 1948.

V diskuzi o transferu českých Němců do Německa se obyčejně připomínají historické souvislosti, jmenovitě Postupimská dohoda vítězných velmocí. Tady se často pletou dohromady dvě věci:

- 1) transfer v pojetí západních velmocí,
- 2) odsun/vyhnání, jak bylo provedeno.

V Londýně a ve Washingtonu bylo vnímáno rozplétání národnostní směsi a fyzické odloučení nepřátelských národů jako odstranění jedné z příčin, které rozpoutaly druhou světovou válku. Hlavně v těchto úvahách spočívá důvod, proč hlavy západních států přistoupily – vycházejíce z rozmístění vojenských sil v Evropě – na konečný rozsáhlý transfer lidí, přestože jeho způsob byl ještě dlouhou dobu sporný.

V Postupimi sice velmoci „v zásadě“ uznaly „náš požadavek na odsun Němců“ – jak tehdy napsalo Rudé právo –, ale zároveň žádali, aby byl odsun přerušen až do doby, dokud tato otázka nebude podrobněji prozkoumána.⁶ Západní spojenci nepovažovali transfer (jak to zní v anglické verzi Postupimské dohody) za trest. Viníci byli řádně odsouzeni. Např. K. H. Frank a W. Frick byli Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku a K. Dalugee československým lidovým soudem odsouzeni k trestu smrti a popraveni. Ztráta majetku těch lidí, kteří se v zájmu budoucího míru museli vzdát své vlasti, se chápala jako sice neutěšený, ale přitom nevyhnutelný vedlejší důsledek, nikoli tedy jako trest za špatné chování. Západní spojenci dokonce uvažovali o odškodnění pro odsunuté, což československá exilová vláda podporovala, zatímco polská vláda s tímto názorem nesouhlasila.⁷

Konfiskace majetku Němců a Maďarů v obnoveném Československu v té formě, jak se uskutečnila (dekret č. 108), se určitě nezrodila v Postupimi. Totéž platí i pro transfer, který se stal nejen odsunem, ale i (včetně svých táborů) vyhnáním.

Odliv Němců z Československa začal již v závěrečné fázi války jako evakuace a útěky před blížící se Rudou armádou. Útěk se týkal zejména Němců přestěhovaných po Mnichově a evakuovaných z Třetí říše. Pražské povstání zahájilo dne 5. května 1945 celou řadu útoků na Němce. Po skončení druhé světové války došlo v českém pohraničí zejména na území obsazeném Rudou armádou i v jazykových ostrovech k násilnostem na německém civilním obyvatelstvu. Nakonec byli Němci v některých městech nuceni se shromáždit a byli vyhnáni za hranice (Brno 30. 5. – tzv. pochod smrti, Ostrava 13. 6., Bílina 16. 6., po pobytu v táboře Ruzyně v červnu pochod z Prahy do Drážďan aj.). Tyto akce nebyly ještě koordinované. Tak např. pochod z Chomutova (9. 6.) skončil před saskými hranicemi. Jeho účastníci se museli vrátit a byli intervenováni v táboře nucených prací v Záluží. I Němci vyhnáni z Jablonce nad Nisou, kteří dvakrát překročili polské hranice, se vrátili, protože je Poláci odmítli převzít. Výbuch násilí a nenávist měly své příčiny v okupačním nacistickém režimu, v teroru rozpoutaném po atentátu na Heydricha, ale i v starších nacionalistických ideologiích.

Odsun směřoval nejdříve do sovětského okupačního pásma. Již v „divoké fázi“ ho přinejmenším tajně podporovali politici, jelikož „autentická situace“ měla ovlivnit probíhající diskuzi v Londýně a ve Washingtonu. Před zahájením postupimské konference prohlásil velitel sovětského okupačního pásma maršál Žukov, že je ochoten přijmout přes milion, popřípadě dva miliony Němců z Československa.⁸ V Postupimi (17. 7. – 2. 8. 1945) USA a Velká Británie přistoupily na ujednání o „spořádaném a humaním“ transferu německých národnostních skupin z Východu. „Ze strany západních velmocí šlo o danými okolnostmi vynucený manévr, který měl dát najevo ochotu vyjít Sovětům v některých záležitostech vstříc.“⁹ K takovým úvahám napomohly i události v Ústí nad Labem (31. července 1945), kde po výbuchu v muničním skladu bylo několik desítek Němců zabito.¹⁰

Komunistické noviny Rudé právo přinesly tehdy jen zprávu o velikém požáru, jehož vznik byl „dostatečně objasněn skutečností, že v továrně, kde vznikl, jsou zaměstnání jako dělníci výhradně Němci a že krátce před požárem byl podniknut útok na vlak“.¹¹ Dále napsaly, že proti útokům je „jen jediný prostředek – nemilosrdné ztrestání nacistických vrahů a žhářů i jejich pomahačů a stejně rázná jako dokonalá očista našeho pohraničního území od německého živlu, který byl a je, dnes stejně jako před válkou, pařeništěm zločinů proti naší republice a našemu lidu“. Dalšího dne prohlásil ministr vnitra V. Nosek v Ústí nad Labem: „Proti viníkům bude postupováno velmi důrazně a také tyto události nutně urychlí organizaci vystěhování všech protistátních a nespolehlivých živlů.“¹² A ministr národní obrany generál L. Svoboda dodal: „... stát se s pátou kolonou vypořádá velmi rychle a energicky.“¹³ Komentátor Rudého práva vysvětlil čtenářům, jak to má vypadat: „Ven s Němci z naší země! Vyčistíme železnou rukou naše pohraničí.“¹⁴ Rozměr této očisty mohl čtenář tušit, když se dále dočetl: „... existence českého národa nemůže být zabezpečena, dokud roztržštěné bandy nacistických vlkodlaků se mohou skrývat mezi německým obyvatelstvem u nás... Budeme velmi dbalí toho, aby při prosívání Němců nám zde nezůstali pod maskou antifašistů skrytí fašisté a vlkodlaci.“ Ale jak to bylo možné zajistit jinak než vystěhováním i antifašistů, které prezidentské dekrety z odsunu ještě vyloučily?

Pachatelé těchto výtržností byli podle dnešního ústeckého archiváře V. Kaisera „příslušníci revolučních gard, vojáci Svobodovy armády, Rudoarmějci a velké množství těsně před masakrem do Ústí přibývajících civilistů, kteří podle skandování u požární nádrže na náměstí projevovali vůči ústeckým Čechům nenávistné stanovisko“.¹⁵ Ústecký masakr se podle Kaisera stal „načasovaným více než pádným argumentem pro prosazení transferu Němců z Československa na právě probíhající postupimské konferenci“.¹⁶ Stejně jako na Ústecko přišly do pohraničí Revoluční gardy a Svobodova armáda a prováděly odsun.

Ve svých nejnovějších publikacích M. Jahn uvádí, že od května 1945 do postupimské konference už 450 000 až 500 000 Němců přišlo do sovětské okupační zóny, a to převážně ze severních Čech. Již před zahájením „organizovaného“ odsunu byla vysídlena polovina Němců (150 000–200 000) z ústeckého průmyslového území, tedy z oblasti, kterou někteří čeští politici považovali za zvláště strategicky významnou.¹⁷

Vzhledem k americkým a anglickým námitkám se stále vycházelo z toho, že se všichni Němci odsunutí z Československa dostanou na ta německá území, která obsadila Rudá armáda a jež z mezinárodních, politických a technických důvodů stanovily směrnice vedoucího Třetího vojenského okresu pro Moravu z 10. srpna 1945 jako cílovou oblast pro odsunutí.¹⁸ Uvedené důvody spočívaly ve váhavých postojech západních spojenců, kteří sice potvrdili zásady transferu (článek XIII, odstavec 1 Závěrečné zprávy o postupimské konferenci), avšak vzhledem k situaci v samotném Německu chtěli probíhající odsun přerušit a celý problém analyzovat (odstavec 2 a 3).

Američané stále častěji kritizovali způsob transferu. Bývalý poradce amerického vojenského velitele v Německu Robert Murphy zaslal dne 25. září 1945 americkému ministru zahraničí Byrnesovi zprávu o přílivu uprchlíků do Německa, který je výsledkem zacházení s německým živlem v Československu, zacházení, které brání ve spořádaném a humaním transferu.¹⁹ Dne 12. října napsal, že se v Sudetech už nepokračuje s deportacemi, což je částečně zásluhou přítomnosti americké armády, jejíž velitelé zdvořilým, leč pevným způsobem vyjádřili, že ve jménu humanity nelze tolerovat určité akce. Přesto, jak Murphy dále uvedl, došlo k řadě bezohledných nucených stěhování, a to mnohdy takovým způsobem, že američtí vojáci často pocítovali zášť k osvobozenému českému národu.²⁰

Souběžně probíhaly přípravy k organizovanému „humanímu“ vysídlení v Spojenecké kontrolní radě v Berlíně a na ministerstvech vnitra a obrany v Praze. Jako taktický manévr lze chápat Žukovův plán, předložený Spojenecké kontrolní radě 10. září 1945, který předpokládal, že z ČSR přijde zhruba 2 250 000 Němců (denně 6 000 osob) do sovětské okupační zóny. Tento plán byl modifikován na schůzi Spojenecké kontrolní rady 20. listopadu. Plán na rozdělení německého obyvatelstva z ČSR určil, že 750 000 Němců z ČSR má být přesídleno do sovětské okupační zóny a 1,2 milionu do americké okupační zóny.

První organizované transporty směřovaly 25. ledna 1946 z Českých Budějovic do Würzburgu, 26. ledna z Mariánských Lázní do Tegernsee a 27. ledna z Broumova do Ansbachu. Prvních deset vlaků přijelo do Bavorska, další devět do Hessenska. Každý z více než 1 060 vlaků přivezl zpravidla kolem 1 200 vysídlených do americké okupační zóny. Poslední transporty odjely z Trutnova a z Chebu 20. listopadu, z Českých Budějovic 22. listopadu a z Krnova, z Ústí nad Labem a z Brna 27. listopadu.

Dne 10. června 1946 začal organizovaný transfer do sovětského okupačního pásma. Denně jezdilo až šest vlaků přes Bad Schandau a Bad Brambach, celkem asi 700 vlaků. Další transporty se uskutečnily na lodích po Labi. Přes Bad Schandau bylo ve vlcích a na lodích vysídleno více než 311 000 Němců.²¹ Zatímco transporty na západ jsou poměrně dobře zdokumentovány, nejsou k dispozici stejně přesná čísla týkající se transportů na sever, odkud určitá část odešla poté na západ. Sčítání lidí z roku 1946 a 1950 přineslo následující výsledky. Tabulka uvádí ty, kteří uvedli jako své bydliště v roce 1939 místo v českých zemích.

Země	29. 10. 1946	13. 9. 1950
Bavorsko	871 863	1 026 355
Hessensko	335 319	394 511
Württembersko-Badensko	256 703	301 444
Brémy	1 100	2 289
Americké okupační pásmo	1 464 985	1 724 599
Porýní-Falcko	2 800	15 771
Württembergsko-Hohenzollern	2 900	11 010
Badensko	2 400	10 227
Francouzské okupační pásmo	8 100	37 008
Severní Porýní-Vestfálsko	48 707	74 101
Dolní Sasko	48 348	57 790
Šlesvicko-Holštýnsko	12 157	12 684
Hamburk	6 350	5 818
Britské okupační pásmo	115 562	150 393
Spolková republika Německo	1 588 647	1 912 000
Sasko-Anhaltsko	317 583	357 000
Durynsko	204 291	222 000
Meklenbursko	170 115	160 000
Sasko	108 704	127 000
Braniborsko	40 180	48 000
Sovětské okupační pásmo	840 873	914 000
Berlín	3 100	7 800
Sársko (pod francouzskou správou)	570	600
Celkem	2 433 190	2 834 400

Údaje jsou převzaty z publikace Die Vertriebenen und Flüchtlinge in der Bundesrepublik Deutschland in den Jahren 1946 bis 1953. Vydáno Statistisches Bundesamt Wiesbaden. Kohlhammer, Stuttgart-Köln 1955. Bohmann, A.: Das Sudetendeutschtum in Zahlen. München 1959.

Přes 140 000 Němců se dostalo do Rakouska a 27 000 do jiných zemí. Počet Němců, kteří zůstali v Československu, se odhaduje na 200 000 až 300 000. Přesná čísla asi už nelze zjistit. Podle výpočtů Alfreda Bohmanna bylo možné v roce 1950 dokumentovat osud 3 054 000 sudetských Němců, zatímco osud 241 000 Němců nelze určit.²² Toho číslo bývá často uváděno jako počet obětí, avšak vzhledem ke statistickým podmínkám těchto výpočtů jde o údaj přinejmenším diskutabilní.

Vznik různých sudetoněmeckých organizací a integrace sudetských Němců do západoněmecké společnosti

Období od konce druhé světové války do vzniku Spolkové republiky Německo se vyznačuje improvizovanými a organizovanými opatřeními i osobními iniciativami pro odstranění nejbližší nouze. Po uzavření Postupimské dohody začal Červený kříž zřizovat záchranné tábory pro proudící transporty vyhnanců. Vedle lékařského a zdravotního zaopatření zařídil také pátrací službu (Suchdienst), která pomáhala při hledání válečných vězňů a dala mnoho rodin dohromady.

V rámci bavorského Červeného kříže vznikla v létě 1945 v Mnichově Pomocná služba pro uprchlíky ze sudetoněmeckého území. Vedle hygienické a charitativní péče a ubytování poskytovala podporu při hledání zaměstnání podle profese. Hospodářská služba se prostřednictvím odborných skupin, které byly ve stálém kontaktu s bavorským Ministerstvem hospodářství, snažila spořádaně usadit kvalifikované dělníky v existujících či plánovaných průmyslových centrech. Poté, co československá vojenská mise v Berlíně požádala o zákaz všech sudetoněmeckých organizací, byla tato služba v roce 1946 zlikvidována. Bylo to paradoxní, jelikož každá pomoc při usazení zároveň znamenala (i když tehdy většinou ještě nikoli cílevědomě) opatření proti iredentismu. Na čtyři další protestní noty odpověděly Spojené státy, že odsunutým z ČSR není povoleno vytvořit takovou nezávislou organizaci, která by měla převážně politické cíle.

Tehdy se ještě všeobecně vycházelo z názoru, že přítomnost vyhnanců je pouze dočasná. Bavorský ministerský předseda Högner vnímal vyhnání jako evakuaci (prohlášení vlády z 22. 10. 1945). Projev amerického ministra zahraničí Byrnes (6. 9. 1946) byl vykládán jako námitka proti znovupřipojení sudetského území k Československu. Jeho nástupce Marshall se v Moskvě vyslovil pro účast „evakuovaného“ obyvatelstva při určování nových hranic (9. 6. 1947).²³ Usdlé německé obyvatelstvo vnímalo vyhnance jako uprchlíky a projevovalo vůči nim nemálo předsudků. Sami odsunutí se cítili jako evakuovaní. Ani o duševní, ani o hmotné integraci tedy nemohla být vůbec řeč.

Po likvidaci Pomocné služby hájil zájmy sudetských Němců nově založený Hlavní výbor uprchlíků a odsunutých v Bavorsku. Regionální a komunální rozhodnutí se koordinovala v uprchlických výborech.

Západní okupační mocnosti sloučily různé sociální služby, a tím vytvořily základ pro vybudování uprchlické správy. Přitom se udělovaly uprchlické průkazy, poskytovala se pomoc při ubytování, stavební půjčky i podpora při odborné výchově a zprostředkovávala se práce.

Bavorsko jako první zemská vláda zřídilo v listopadu 1945 svou uprchlickou správu. První přijatá pomocná komunální opatření se týkala ubytování a stravy. Další země ho následovaly, při čemž uprchlická správa měla vždy k dispozici vlastní administrativu. Koordinaci opatření v Bavorsku převzal státní tajemník. Jemu byly podřízeni vládní komisaři a komisaři pro záležitosti uprchlíků (Flüchtlingskommissare) na okresních úřadech a u primátorů. Jako východisko pro rozmístění milionů uprchlíků podle bytových a ekonomických hledisek byly použity obsáhlé statistiky.

Jako soukromá instituce vznikla Hospodářská pomoc, společnost s ručením omezeným. Podobně jako její předchůdce byla organizována podle odborných skupin. Působila jako poradna při zřizování nových továren a při zprostředkování práce pro kvalifikované dělníky. Kromě toho se její kancelář stala sudetoněmeckým střediskem.

Přelom znamenala měnová reforma z 20. června 1948. Náhle bylo málo peněz, avšak nové peníze měly velkou hodnotu. Zmizely proto největší rozdíly mezi uprchlíky a ostatními obyvateli. Podmínky pro nový začátek se zlepšily, jelikož se sblížily finanční poměry mezi uprchlíky a ostatními občany. Vzrůstající napětí mezi jednotlivými velmocemi jasně ukázalo, že návrat vyhnanců do původní vlasti není reálný. Tím získala pomocná opatření novou dimenzi, nyní šlo o trvalou integraci milionů lidí. A v tomto procesu sehrály podstatnou roli různé organizace vyhnanců.

Němci před svým odsunem, převážně žijící v ucelených oblastech Čech, měli vytvořenu diferencovanou sociální strukturu průmyslové společnosti. Národnostní napětí v československém státě zároveň posilovalo jejich pocit, že musejí držet pohromadě. Výsledkem obou komponent bylo vytvoření rozmanité struktury spolků na politickém, sociálním a kulturním poli, jež byla sice pod dojmem Henleinovy *Sudetoněmecké strany* (SdP) povrchně skrytá, ale na niž se navázalo po válce. Na druhé straně prožitě vyhnání zintenzivnilo v cizím novém okolí snahy z 30. let o sjednocení, a to nezávisle na náboženské a politické příslušnosti. Tyto snahy se projevíly při tvorbě Sudetoněmecké rady a Sudetoněmeckého krajského spolku, zatímco při vzniku několika skupin, které podle svých směrnic spíše připomínají stranický systém, se objevily tradiční rozdíly.

Snahy koordinovat činnosti různých pomocných služeb v politické, hospodářské a kulturní oblasti vyústily v založení *Pracovního společenství na obhajobu sudetoněmeckých zájmů* jako zapsaného spolku (červenec 1947). Podle stanov jde o koalici sudetoněmeckých představitelů stran, činných ve třech západních zónách, a nestranických krajanů. Do prvního předsednictva byl zvolen Hans Schütz (CDU), před válkou odborový předák mladých aktivistů v řadách křesťanských socialistů, Richard Reitzner (SPD), který působil v londýnském exilu sudetoněmecké sociální demokracie, Walter Becher, bývalý vedoucí kulturního oddělení Sudetoněmecké strany a redaktor stranických novin *Die Zeit*, Rudolf Lodgman von Auen, bývalý vůdce Německé nacionální strany v československém parlamentu, Franz Ziegler (CSU) a Emil Franzel.

Pracovní společenství hájilo zájmy sudetských Němců v zahraničněpolitické oblasti. Důraz kladlo především na právo na vlast a sebeurčení v souvislosti se sudetoněmeckou otázkou. Proto v roce 1947 začalo shromažďovat zprávy o událostech během odsunu a publikovalo je pod názvem *Dokumenty o vyhnání sudetských Němců*.

V roce 1952 se společenství – unikum mezi spolky vyhnanců – změnilo na *Sudetoněmeckou radu* (SR). Její úkol spočívá v „koordinaci všech politických snah sudetoněmeckého krajského spolku, týkajících se vlasti, s názory politických stran“.²⁴

Nejvyšší poradní orgán je plénium, které se skládá z 30 členů ve třech kuríích. V první a druhé kurii je vždy 10 zástupců Sudetoněmeckého krajanstva, respektive 10 sudetoněmeckých poslanců Spolkového sněmu, kteří volí (paritně) ostatních deset členů třetí kurie. Plénium volí tři členy do předsednictva, v němž je automaticky zastoupen mluvčí krajského spolku. Předsednictví se mění každého půlroku. Zahraniční poradní sbor podporuje zahraniční činnost a tiskový poradní sbor publikační činnost.

Všichni vyhnanci a uprchlíci usilovali o vliv na německou zahraniční politiku. V rámci křesťanských stran CDU a CSU působili jako vlastní zemský spolek Odra–Nisa, sociální demokraté měli výbor pro záležitosti vyhnanců. Jejich zastoupení ve Spolkovém sněmu však kleslo z 18 % (1949–1957) na 11 % (1969–1972). S postupným prosazováním východní orientace v německé zahraniční politice (Brandt, Scheel) postupně zmizela podpora poskytovaná vyhnancům.

Jako první z bývalých skupin se v roce 1946 znovu sešli katolíci. Pojmenovali se podle *oráče* (německy *Ackermann*) z *Čech*, hlavního hrdiny významné básně Jana ze Žatce z doby kolem roku 1400. *Ackermannova obec* pocházela z kruhů bývalého křesťanského

odborového hnutí, z katolických skupin studentů a z Německé křesťansko-sociální strany. Její hlavní činnost spočívá v praktické práci pro mír a usmíření zejména se středoevropskými národy, jakož i v udržování historického vědomí a kulturní odpovědnosti.

Jedna z jejích směrnic stanoví: „*My vyhnanci musíme přestat stále jen obviňovat druhé a klást vůči nim nároky. Chceme je nejprve vědomě klást sami sobě. Jenom tím získáme stále mravní právo upozorňovat druhé na plnění jejich povinností.*“

Prvním předsedou Ackermannovy obce se stal Hans Schütz. V současnosti je jím Herbert Werner, který byl až do roku 1994 poslancem Spolkového sněmu, generálním tajemníkem je Franz Olbert.

Různé jí názorově blízké spolky jako Junge Aktion (Mladá akce), Spolek mladých členů, Kruh obce na vysokých školách (Hochschulring), spolky pro vzdělání mládeže (Jugendbildungswerk) a pro mezinárodní kontakty (Internationale katholische Jugendwerk für Ost- und Mitteleuropa) pořádají semináře i přednášky a organizují informační cesty.

Pod jménem svého prvního předsedy se v roce 1947 v bavorském Brannenburku spojili sudetoněmečtí sociální demokraté do *Seligerovy obce* (Seliger-Gemeinde). Členové, z nichž mnozí museli po roce 1938 odejít do exilu, si kladli za úkol „*hájit a naplňovat odkaz sudetoněmeckého dělnického hnutí*“. Zároveň se chtějí podílet na tvorbě předpokladů pro novou mírovou spolupráci Německa s národy jižní a východní Evropy.

Do prvního předsednictva byli zvoleni Wenzel Jaksch a Richard Reitzner. Jaksch, od roku 1938 předseda Německé sociální demokratické strany v Československu, působil od roku 1939 v londýnském exilu. Zde zásadně vystupoval proti všem plánům týkajícím se odsunu Němců z Čech. Dnešním předsedou je Volkmar Gabert, dlouholetý předseda sociálnědemokratického klubu v bavorském zemském sněmu.

Seligerova obec má tři zemské organizace (Hessensko, Badensko-Württembersko). Kromě toho působí zahraniční skupiny v těch zemích, kam emigrovali sociální demokraté (Dánsko, Velká Británie, Kanada, Norsko, Rakousko, Švédsko). V rámci obce působí archiv pro dějiny sudetoněmeckého a německého dělnického hnutí ve Stuttgartu a sociální spolek.

Podobně jako Ackermannova obec si spolek lidí, kteří se sešli „*v tradici dřívějšího boje za udržení se ve své sudetoněmecké vlasti*“,²⁵ vybral pro svůj název literární postavu: Witika, hrdinu Stifterova románu, jenž je považován za symbol lásky k vlasti a který vyjadřuje osudové společenství všech vyhnanců.

Založen byl nejprve jako Pracovní kruh jižní východ v roce 1947 v bavorském Waldkraiburku. Navazuje na *Kamarádský spolek* (Kamaradschaftsbund), na skupinu *Pozdvižení* (Aufbruchkreis) i na Sudetoněmeckou stranu. Kamarádský spolek spočíval na teorii vídeňského sociologa a filozofa Othmara Spanna, který chtěl německou hegemonii ve střední Evropě zajistit prostřednictvím nové, podle středověkého vzoru stavovscky řízené univerzální říše. Spannenci byli kritičtí vůči Hitlerovi, jelikož měli strach z jednostranné převahy nacistického Německa. Mohli sice ovlivnit Henleinovu *Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu*, jež se později přeměnila v Sudetoněmeckou stranu. Jejich vliv byl však postupně zatlačen skupinou Aufbruchkreis, která měla blízko k nacistům. Witikův spolek byl založen mj. Walterem Becherem, Walterem Brandem, bývalým členem předsednictva SdP a vedoucím Henleinovy kanceláře, a Konstantinem Hößem, bývalým okresním ředitelem NSDAP v Praze, v Jičíně a v Hradci Králové.

Mnoho Witikovců požadovalo a dosud požaduje zásadní revizi historických událostí. Zdůrazňovalo, že otázka nového začlenění těch zemí, které Německo a Evropa (tehdy ve smyslu „svobodné“ Evropy) násilně proti lidskému a božímu právu ztratily, vyžaduje podporu celého německého národa.²⁶

Witikův spolek (Witiko-Bund), který hrál významnou roli v krajanském hnutí, má zemské spolky v Badensku-Württembersku, v Bavorsku, v Hessensku, v Severním Porýní-Vestfálsku a spolek Sever. Ideologicky blízká organizace je rovněž v Rakousku.

Kromě ideologických a náboženských aspektů bylo ještě možné aplikovat geografický organizační princip podle původu vyhnanců. Zemské spolky Němců z Československa, existující na regionálním základě, se v lednu 1950 v Detmoldu (Severní Porýní-Vest-

fálsko) spojily do *Sudetoněmeckého krajanského spolku* (Sudetendeutsche Landsmannschaft – SL), který založily jako rámec pro vývoj sudetoněmecké národnostní skupiny mimo její vlast.²⁷ Členové tohoto spolku se nazývají krajané (Landsleute). Za svůj úkol si tato organizace stanovila:

- a) podílet se na vytvoření spravedlivého řádu národů v Evropě,
- b) prosadit svůj právní nárok na vlast a opět ji získat spolu s právem na sebeurčení,
- c) hájit nárok národnostní skupiny a jednotlivců na restituci ukradeného majetku a z toho vyplývající nároky na odškodnění,
- d) ekonomickou a sociální péči o krajany,
- e) prosazovat zájmy národnostní skupiny ve vlasti a v přijímajících oblastech,
- f) zachovávat zvyky, nářečí, kulturní dědictví vlasti, předávat je mládeži a podporovat kulturní život národnostní skupiny.

Uvedené záměry se prosazují prostřednictvím každoročních srazů sudetských Němců (Sudetendeutscher Tag) a pravidelných setkání při velkých dnech domoviny.

Stanovisko Sudetoněmeckého krajanského spolku vyplývá z deklarace z roku 1950 (Detmolder Erklärung). Podle ní chce být tento spolek připraven na okamžik, kdy bude možné opět získat vlast a kdy bude moci rozhodovat na vlastní odpovědnost. Proto odmítá spor o zahraničněpolitických nárocích, teoriích a doktrínách, jelikož by tento spor ohrožoval nutnou jednotu národnostní skupiny, což by nevyhnutelně vedlo k její dezintegraci.²⁸

Spolkovými orgány jsou *Spolkové shromáždění, mluvčí a představenstvo*. Spolkové shromáždění je voleno členy krajanského spolku, a to na čtyři roky. Struktura členství závisí jednak na momentálním místě pobytu, jednak na původu. To znamená, že existují nejen skupiny podle dnešních administrativních hranic v Německu, nýbrž i skupiny podle bývalého administrativního členění českých zemí. Posledně jmenované skupiny zahrnují 14 domovských krajů (Beskydy, České středohoří, Hrubý Jeseník, Chebsko, Jazykové ostrovy, Jižní Morava, Kravaňsko, Krušné hory–Žatecko, Krkonoše, Orlické hory, Svitavsko/Moravskotřebovsko, Polabí, Šumava, Území Ploučnice a Nisy) se 75 domovskými okresy. Domovské skupiny jsou též v Argentině, v Austrálii, v Brazílii, v Rakousku, v Kanadě, na Novém Zélandu, v Paraguayi a ve Spojených státech.

Spolkové shromáždění, které se schází alespoň jednou ročně, volí mluvčího a představenstvo. Prvním mluvčím se stal Rudolf Lodgmann von Auen, zemský hejtmán provincie Deutschböhmen, vyhlášené v roce 1918, ale neuznané mírovou konferencí v Paříži. Lodgmann byl v letech 1911–1918 poslancem rakouské Říšské rady a v letech 1919–1925 vůdcem Německé nacionální strany v československém parlamentě. V roce 1938, kdy v časopise *Die junge Front* uvažoval o národnostním konfliktu, označil vyhnání v době náboženských válek za hodná napodobení. Ve své funkci mluvčího byl kritizován za to, že odmítl podepsat tzv. *Eichstätter Erklärung*, dokument z listopadu 1947 o „zásadách sudetoněmecké evropské politiky“. Ernst Leibl, místopředseda SL v Bavorsku, mu vyčítal, že svou osobitou řečí a svými metodami dělá z krajanského spolku stranu, a tím ohrožuje jednotu národnostní skupiny.

Emil Franzel o něm napsal, že Lodgmann nemá právo přednášet své osobní názory jménem národnostní skupiny, jako mluvčí může jen působit, ale nesmí stranicky zneužívat krajanský spolek. Takovéto spory vyvolané na veřejnosti byly spíše výjimkou a později se už neopakovaly.

Dalšími mluvčími byli postupně Hans Christoph Seebohm, Walter Becher, jenž povyšoval funkci mluvčího na úroveň prezidenta v exilu (k čemuž se nechal vyprovokovat novináři z tehdejší NDR), a od roku 1986 Franz Neubauer.

Na návrh W. Bechera byl v roce 1948 založen *Spolek Adalberta Stiftera* jako sudetoněmecký kulturní ústav. Tento spolek pořádá pod jménem slavného spisovatele z Horní Plané u Českého Krumlova přednášky a výstavy, pečuje o česko-německou kulturní tradici a podporuje česko-německé kulturní styky.

Collegium Carolinum (CC), jež původně založili bývalí profesori a vědci Pražské německé univerzity, je výzkumným ústavem pro české země. Na konci 70. let došlo

k vášnivému sporu mezi představenstvem Sudetoněmeckého krajanského spolku a předsedou Collegia Carolina, Ferdinandem Seibtem, který se odmítal zabývat sudetoněmeckými dějinami. Říkal, že lze mluvit jen o dějinách českých zemí. Beze sporů se neobešlo ani přestěhování Collegia Carolina do Sudetoněmeckého domu v Mnichově. Bylo dohodnuto až po nástupu F. Neubauera do funkce mluvčího, ale v loňském roce spor propukl znovu.

Hlavní úkol *Sudetoněmeckého archivu*, založeného v roce 1955, spočívá v dokumentaci politického, hospodářského a kulturního vývoje před odsunem a po něm. Spolu s Collegiem Carolinem spravuje vědeckou knihovnu (70 000 svazků, 50 000 obrazů, 20 tisíc negativů).

Na české země soustřeďuje svůj zájem rovněž *Sudetoněmecká akademie věd a umění* (Sudetendeutsche Akademie der Wissenschaften und Künste), *Ústav pro dějiny reformace a církve v českých zemích* (Institut für Reformations- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder), jakož i *Ústav pro církevní a duchovní dějiny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Institut für Kirchen- und Geistesgeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien).

Podmínky po měnové reformě a finanční podpora poskytovaná v rámci Marshallova plánu umožnily sudetským Němcům zřít si vlastní podniky. V méně rozvinutých oblastech převážně zemědělského Bavorska zakládali nová průmyslová sídliště, jako jsou Waldkreiburk, Gerestried, Traunreit, Neugablonz, Neutraubling, Bubenreuth a Rheinbach. Integrace sudetských Němců probíhala zejména v letech „německého hospodářského zázraku“ a byla umožněna dlouholetou hospodářskou konjunkturou.

Po vzniku Spolkové republiky Německo došlo ke sjednocení administrativy. Základní zákon z 23. května 1949, který kvůli právům okupačních mocí nahradil ústavu, postavil uprchlíky a vyhnané naroveň německému občanství (článek 116). V člancích 119 a 120a je zmínka o záležitostech uprchlíků a vyhnaných a také o *úřadu pro vyrovnání škod* na federální úrovni.

Po východoněmecko-české dohodě, jež označila odsun za nezvratný, prohlásil německý Spolkový sněm 14. července 1950: „*Pražská dohoda je neslučitelná s nezadatelným právem člověka na domov. Německý Spolkový sněm proto slavnostně vznáší námitky proti tomu, aby Němci z Československa, kteří požívají ochrany Spolkové republiky Německo, byli zbaveni práva na domov, a konstatuje proto neplatnost Pražské dohody.*“²⁹

Hlavní pozornost se soustředila především na zajištění adekvátního ubytování. Zákon o bytové výstavbě z roku 1950 zakotvil finanční podporu z veřejných prostředků na výstavbu 1,8 milionu bytů odpovídajících potřebám širších vrstev německého obyvatelstva (sozialer Wohnungsbau). Při přidělování měla být dána přednost vyhnancům. Tyto záměry byly potvrzeny Druhým zákonem o bytové výstavbě z roku 1956. Tentokrát se kladl větší důraz na výstavbu rodinných domků, aby se podpořil vztah sudetských Němců k novému prostředí.

Snahy vyrovnat škody způsobené vyhnancům a uprchlíkům z bývalých východních německých částí, z jiných oblastí východní a jižní Evropy (včetně Němců z Československa), ale i ze sovětského okupačního pásma a těm, kdož utrpěli válečné škody v samém Německu či byli poškozeni měnovou reformou z roku 1948, vyvrcholily 14. srpna 1952 schválením zákona o vyrovnání škod (Lastenausgleich). Šlo o obrovské akce solidarity nepoškozených s poškozenými. Nejdůležitější byla pomoc v běžném životě, při ubytování a vybudování vlastní profesní existence, tedy podpora integrace do západoněmecké společnosti. V letech 1949–1989 vyplatil fond pro vyrovnání škod 135,8 miliard DM. V září 1991 oznámila spolková vláda, že odsunutým z Československa bylo průměrně na osobu vyplaceno 8 600 DM.³⁰ Tato částka samozřejmě nemohla nahradit ztráty, položila však základní kámen k vytvoření existence v novém prostředí. V září 1994 schválil Spolkový sněm podobný dodatečný zákon pro vyhnance žijící od vyhnání až do 3. října 1990 na území tehdejší NDR.

Potvrzením německého občanství pro ty, kdož ho získali v roce 1938, a schválením zákona o důchodech v roce 1956, jehož prostřednictvím i starší získali hmotný životní základ, byla zákonodárná a hospodářská integrace v podstatě dokončena.

Zvláštním výrazem tohoto procesu je patronát Bavorska nad národnostní skupinou sudetských Němců z roku 1954, jenž byl stvrzen v roce 1962 slavnostní listinou. Převzetím patronátu vyjadřovala bavorská vláda díky „*sudetským Němcům, vyhnaným ze svých domovů, především za to, že významně přispěli k výstavbě Bavorska v oblasti politické, kulturní a sociální a že se osvědčili jako významná opora našeho svobodného demokratického pořádku. Bavorská vláda považuje sudetoněmeckou národnostní skupinu za jeden z národních kmenů Bavorska.*“ V rámci tohoto patronátu byla v roce 1971 založena *Sudetoněmecká nadace*, která podporuje rozvoj sudetských Němců, a bylo postaveno Sudetoněmecké středisko v Mnichově (Sudetendeutsches Haus).

Kromě toho německé obce, města i okresy převzaly patronát nad obyvateli jednotlivých sudetoněmeckých obcí a okresů (Mnichov nad Ústím nad Labem, Frankfurt n. M. nad Teplicemi, Wiesbaden nad Karlovými Vary atd.).

Středem politické činnosti všech sudetoněmeckých organizací je od samého začátku *právo na vlast a právo na sebeurčení*, přičemž není možné oba pojmy od sebe oddělit. Rozdíly spočívají jen ve spojení obou práv a v názorech na to, jaké právo vyplývá z druhého a jaké další nároky se ještě s těmito právy spojují.

Už při formulaci perspektivního politického programu se hlavní důraz kladl na uznání práva na vlast a jeho uplatnění v příhodných podmínkách při současném odmítnutí nového násilí, metod odplaty a rozdmýchávání nacionalistických záští. Starší je pojem právo na sebeurčení, které bylo v roce 1917 americkým prezidentem W. Wilsonem prohlášené za mezinárodní princip. Ten se však ukázal příliš idealistickým. Přesto ho přední němečtí představitelé v ČSR hájili od založení československého státu v roce 1918. Pojem právo na vlast byl přijat až v důsledku vyhnání. Vznikl nejprve v náboženských kruzích: člověk a jeho vlast se považují za boží jednotu. V tom smyslu označuje Charta německých vyhnanců z roku 1950 právo na vlast jako jedno z bohem daných základních práv lidstva. Zatímco Ackermannova obec kladla ve svých stanovách důraz na právo na vlast (1947), Šeligerova obec stanovila právo na sebeurčení národů za nejdůležitější princip na mezinárodním poli (1947). Sudetoněmecký krajanský spolek pak mluví o právním nároku na vlast spojeném s právem na sebeurčení (1950). Witikův spolek konstatuje právo národa na sebeurčení na půdě původní vlasti (1960).

Už prohlášení z Eichstättu v roce 1949 zakotvila všechny snahy o uznání těchto práv v celoevropském procesu, respektující občanská a lidská práva jednotlivce i vůli národa a národnostních skupin k sebeurčení a k svobodnému životu. Názory, které se zřikaly odplaty a agrese, byly však „*v zemích východního bloku při zveličování některých radikálních nálad ve vysídleneckém prostředí dezinterpretovány natolik, že je tamní totalitní režimy mohly díky přetrvávající protiněmecké animozitě mezi obyvatelstvem využívat k posilování konfrontačního kursu. Teze o novém uspořádání Evropy, které profilovaly četná vystoupení představitelů vyhnanců ve SRN, se daly za stávajících okolností snadno vyložit v tom smyslu, že předpokládají revizi poválečných realit..., což bylo nepřijatelné nejen pro komunistickou reprezentaci..., ale... též pro jimi ujařmené národy. Ve hře s »revanšistickou«
kartou si proto komunističtí politikové a ideologové nemuseli klást žádné zábrany.*“³¹

Vyhnanci se domáhali zakotvení práva na vlast do Základního zákona. Avšak vzhledem k nepřesnosti tohoto pojmu parlamentární řád tento návrh odmítl. Prohlášením spolkové vlády z 28. 6. 1956 se stalo právo na vlast zahraničněpolitickým cílem Německa.³²

V pražském smlouvě, přijaté v roce 1973, považují Spolková republika Německo a Československá socialistická republika Mnichovskou dohodu vzhledem ke svým vzájemným vztahům za nulitní. To znamenalo, že žádné pochybnosti o existujících hranicích nebyly a – jelikož tato formulace byla přejata i do nové smlouvy z roku 1992 – nejsou. Vycházejíc z toho Sudetoněmecká rada prohlásila, že nedotknutelnost hranic nemůže vyloučit právo sudetských Němců na vlast a sebeurčení, protože se zde jedná o nepromlčitelná lidská práva, kterých se nemůže nikdo vzdát.³³

Po uzavření pražské smlouvy zintenzivnili sudetští Němci práci Sudetoněmecké rady. V petici adresované Organizaci spojených národů ze dne 17. ledna 1975 se píše:

„Nezadatelné právo na sebeurčení, na národní nezávislost, právo na návrat do původního domova a na navrácení majetku bylo naposledy uznáno rozhodnutím Valného shromáždění OSN č. 3236 ze dne 22. 11. 1974 vůči lidu Palestiny. Protože bylo jejich nezadatelné právo pošlapáno vyhnáním a vyvlastněním stejným způsobem, vznáší 3,5 milionu sudetských Němců stejný nárok na obnovení svých práv.“ Dalším právním protestem obnovili sudetští Němci své majetkové nároky vůči ČSSR ve výši zhruba 120 miliard DM v hodnotě z roku 1959. Na základě cenového indexu životních nákladů vzrostla tato částka do roku 1981 na 265 miliard DM.

Nová zahraničněpolitická orientace německé vlády a probíhající integrace do západoněmecké společnosti probudily obavy, že se ve veřejnosti rozšiřuje názor, že se sudetští Němci zřekli svého domova. Že tomu tak nebylo, měl ukázat Manifest '79, vydaný Sudetoněmeckým krajanským spolkem a Sudetoněmeckou radou: „My, sudetští Němci roku 1979, se znovu hlásíme k našemu domovu, k zemi našeho původu. Základem našeho jednání bude i nadále pravda, spravedlnost a svoboda, aby bylo umožněno mírové soužití všech národů, aby se sen o svobodném domovu ve svobodné Evropě stal skutečností.“

Takový byl tedy oficiální postoj v době, kdy listopadové události roku 1989 v Československu otevřely zcela nové perspektivy.

Pokus o pravdu (která nemůže být jen částečná)

Padesát let po zahájení nuceného vysídlení Němců z Československa a pět let po svém odsouzení tohoto násilného činu se český prezident Václav Havel v únoru 1995 snažil oživit proces česko-německého usmíření, jenž se dostal do slepé uličky.³⁴ Tři roky po podepsání československo-německé smlouvy o dobrém sousedství z roku 1992 se hodně změnilo. Ze státu, v němž chtěl Václav Havel kdysi jako jeho nejvyšší reprezentant svým spoluobčanům ukázat cestu k česko-německému usmíření, se dnes stal stát, který má tím větší strach z většího souseda, o co je sám menší. Dnes je to stát, v němž skoro všichni disidenti, kteří se kriticky zabývali vyhnáním, vystoupili z rozhodujících politických funkcí. Dnes je to stát, jehož předseda vlády prohlásil, že „česko-německý problém je problém věčný a půjde s námi na věky věků, pokud budeme sídlit jako sousedé s Německem“;³⁵ v němž předseda největší opoziční strany nevidí důvod, „proč by se zrovna na sudetské Němce mělo pohlížet jinak, než dejme tomu, na Španěly nebo Portugalce“;³⁶ v němž se šéfem armádní tajné služby stane ten, kdo o tři roky dříve jako šéf civilní rozvědky varoval českou vládu před ohrožením české suverenity německým kapitálem; v němž se bývalí komunisté, sdružující se v tzv. Klubech českého pohraničí, snaží zabránit germanizaci a amerikanizaci a jsou znovu úspěšní v komunální volbách. Kromě toho se Havel musel seznámit s vyčkávacím stanoviskem oficiální německé politiky a se spojením požadavků Sudetoněmeckého krajanského spolku i s otázkou odškodnění českých obětí německého nacismu. Ten junktím, který německý ministr zahraničí Klaus Kinkel ve své reakci na Havlův projev zopakoval, přispěl rozhodujícím způsobem k zablokování situace mezi oběma vládami.

První československá postkomunistická vláda byla teprve čtyři dny v úřadu, když ji v prosinci 1989 vyzval bavorský ministerský předseda Max Streibl k omluvě za vyhnání sudetských Němců. Skupina Čechů žijících v Německu udělala totéž o dva týdny později. Tím bylo otevřeno dlouholeté tabu v československé společnosti. Václav Havel neváhal a odsoudil princip kolektivní viny, na němž spočívá argumentace ospravedlňující vyhnání, jako nemravný a osobně se omluvil za utrpení Němců, které jim způsobili Češi.

Při setkání s německým spolkovým prezidentem Richardem von Weizsäckerem na jaře roku 1990 v Praze zopakoval, že „místo abychom řádně soudili všechny, kdo zradili svůj stát, vyhnali jsme je ze země a potrestali tak trestem, který náš právní řád neznal“.³⁷ Zároveň však dal najevo, že z toho nevyplývají žádné nároky. O pět let později toto stanovisko v podstatě potvrdil. Weizsäcker ujistil Čechy, že Němci velmi dobře vědí, jak je důležité, aby svým sjednocením nezavdali u sousedů podnět ke vzniku žádných starých či

nových starostí, že respektují hranice bez jakéhokoli omezení a že nemají žádné územní nároky vůči kterémukoli ze svých sousedů.³⁸

Na podzim roku 1990 požadovalo Spolkové shromáždění Sudetoněmeckého krajanského spolku vyřešení otázek souvisejících s právem na vlast a sebeurčení sudetských Němců, s právem národnostní skupiny, s jejich majetkem i s oživením sudetského území. Kdyby se česká strana omezila jen na slova, jak dále upozorňovalo, vážně by to ohrozilo cestu Čechů a Slováků do Evropy. Tyto požadavky potvrdilo loňské Spolkové shromáždění Sudetoněmeckého krajanského spolku.

Sudetoněmecká otázka se dostala do českých hromadných sdělovacích prostředků a do politiky brzy po sjednocení Německa, a to v době, kdy měly v Československu začít dražby státního majetku, včetně bývalého majetku Němců. Interpelace komunistického poslance M. Čapka přenesla sudetoněmeckou otázku do českého parlamentu a české veřejnosti.³⁹

Mezi slavnostním setkáním na Pražském hradě na jaře a přijetím rezoluce Sudetoněmeckého krajanského spolku na podzim došlo v létě k řadě neveřejných rozhovorů mezi sudetoněmeckými a českými představiteli, které vyvrcholily rozhovorem českého premiéra Petra Pitharta s mluvčím Sudetoněmeckého krajanského spolku Franzem Neubauerem. Tyto rozhovory musely Neubauerovi připadat jako slibné, protože na začátku září počítal s brzkým setkáním s československým prezidentem.⁴⁰ A skutečně se předseda československé vlády Marián Čalfa sešel v listopadu, rok po politickém převratu v Československu, s Neubauerem. Toto setkání však přineslo určité vystřízlivění. Po rozhovoru Čalfa prohlásil, že československá strana bude už jednat jen s německou vládou. A tento stav se dosud nezměnil.

Pro mnoho sudetských Němců žijících dnes v Německu je vztah k staré vlasti stále živý a nemá nic společného s hmotnými požadavky. Proto je právo na vlast spolu s rozsáhlým pravdivým dějepisem oním požadavkem, na němž se všechny sudetoněmecké skupiny shodují nehlédě na rozličné přístupy a rozdíly mezi nimi. K právu na vlast se hlásí všechny sudetoněmecké organizace i velké německé strany.

Na české straně se uvažovalo o různých možnostech nějakého vyrovnání s historickými událostmi, jmenovitě pokud se týká práva na návrat. Spousta českých představitelů si dokáže představit, že by byl sudetským Němcům umožněn návrat do země jejich původu. Přitom by se však musel staronový občan Československa, respektive dnes České republiky, vzdát německého občanství, jelikož změna hranic byla vyloučena jak z české, tak z německé strany, což z mezinárodního stanoviska potvrdila i Ermacorova zpráva. Zároveň čeští politici odmítli jakékoli restituční nároky sudetských Němců, což ovšem zmíněná zpráva požadovala. Při své návštěvě v Bonnu v květnu 1991 nabídl prezident Havel, že pokud Praha neuzná nároky sudetských Němců, budou se zde moci v budoucnu usadit a bývalý majetek znovu získat v probíhající privatizaci. Bonn na to ale vůbec nerea-goval, dokonce ani tento návrh nesděлил sudetským Němcům.

Když čeští a sudetoněmečtí křesťané o půl roku později vyzvali veřejnost, aby uvažovala o stanovení nějakých podmínek souvisejících s přistoupením k Evropské unii, řekl poradce českého premiéra Karel Kühnl, že on osobně by uznání práva na vlast pro sudetské Němce uvítal. Avšak dodal, že je otázka, jak dlouho by se mohla vláda uznávající takový krok udržet: „*Bohužel jsou resentimenty zejména v Čechách pořád velmi intenzivní, strach lidí v pohraničí je větší, než se zdá. Dokud se nepřekoná tento strach, nemůže si žádná československá vláda dovolit vyjít vstříc sudetským Němcům.*“⁴¹

Úvahy o možnosti návratu ztroskaly, protože dosud nedošlo ani na české, ani na sudetoněmecké (krajanské) straně k širšímu diferenačnímu procesu. Představitelé Sudetoněmeckého krajanského spolku spojovali právo na vlast s restitučními nároky. O tři roky později napsal spoluvydavatel Frankfurter Allgemeine Zeitung, narozený v Litoměřicích, J. G. Reißmüller v úvodním komentáři k Havlovu projevu, že nebylo dobré předkládat restituční nároky: „*Proti starým majetkovým právům stojí dnes časový faktor, který umožnil vznik nových majetkových práv Čechů... Celým sporem se nedosáhlo ničeho jiného, než utvrzení vzájemných rozporů... Ještě dlouho nebude český národ ochoten ve*

svých městech a vesnicích zdárně spolužit se sudetskými Němci a jejich potomky, kteří se vrátili.“⁴² Mezi řádky lze také vycítit určitou rezignaci.

V dopise z 16. 10. 1990 upozornil Franz Neubauer Václava Havla, že by provedení jednostranných kroků československou stranou v otázce odškodnění mohlo zmařit snahy o vyrovnání a usmíření.⁴³ Zmiňoval se o zahájených dražbách, které se prý týkaly „kolem 20 procent sudetoněmeckého majetku konfiskovaného tehdy podle dekretů č. 100 a č. 108“.⁴⁴ Bavorský premiér Streibl požádal spolkového kancléře o zahájení rozhovorů s vládou ČSFR o majetkoprávních otázkách, nedořešených ve smlouvě z roku 1973.

Už v listopadu 1990 objasnil premiér Čalfa v Německu, že restituce překračující restituční hranice roku 1948 nepřicházejí vůbec v úvahu. V dubnu 1991 německá strana uznala, že momentálně není možné uspokojivě uzavřít otázku odškodnění a návratu sudetských Němců. Proto se dohodla, že se už nebude zabývat jednáním o přijetí smlouvy s majetkovými otázkami, jak to vysvětlil mluvčí Sudetoněmeckého krajanského spolku v Praze.⁴⁵ Přesto se Neubauer obrátil v srpnu 1991 dopisem na kancléře Kohla, v němž spojil právo na vlast se zrušením vyvlastnění a upozornil, že pokud ČSFR nyní vydraží sudetoněmecký majetek třetím osobám, musejí sudetští Němci trvat na finančním odškodnění.⁴⁶ Ve svém dopise zřejmě vycházel ze znalecké zprávy Felixe Ermacory. Tento vídeňský právník v ní uvádí povinnost ČSFR restituovat sudetským Němcům zabavený majetek. O dva měsíce později Havel zdůraznil, že regulární restituce nepřicházejí v úvahu. Na tomto postoji se ani po rozpadu federace nic nezměnilo.

A jak vypadaly sporné dražby? Např. v září 1991 se dražilo celkem třináct provozních jednotek Okresního průmyslového podniku Belet ve Vejprtech v Krušných horách, z nichž většina pochází z konfiskovaného majetku sudetských Němců. Ačkoli šlo údajně o perspektivní podniky, prodala se jich v prvním kole jen pětina.⁴⁷ Nebylo by lepší připustit k dražbám lidi, kteří mají vztah k oblasti, o níž se v Praze ještě nedávno uvažovalo tak, jako by sem byli lidé posíláni za trest?

Když byl přerušena oficiální česko-sudetoněmecký dialog a smlouva z roku 1992 se nezabývala majetkoprávními otázkami, začalo se diskutovat o tzv. Benešových dekretech. Dekrety prezidenta Beneše týkající se vysídlení Němců, včetně zákona o amnestii z roku 1946 jsou dalším bodem, na němž se sudetoněmecké organizace a velké německé strany shodují. Jejich zrušení požadoval F. Neubauer v listopadu 1991 před čs. novináři v Mnichově. A protože jak zahraničněpolitický mluvčí frakce CDU/CSU K. Lamers,⁴⁸ tak jeho kolega z SPD C. Voigt⁴⁹ vyjádřili v roce 1994 své námitky vůči nim, není divu, že pasáž týkající se právního řádu České republiky v Havlově projevu byla terčem následné kritiky.

Když Havel řekl, že „my nemáme sebemenší úmysl vracet dějiny zpět, rušit naše dávné a legitimně parlamentem schválené právní akty, které navíc dávno překryla historie celými vrstvami aktů jiných, rozpoutávat nové vichřice v oblasti vlastnických vztahů,“ vlastně přistoupil na argumentaci Sudetoněmeckého krajanského spolku a spojil dvě věci, které nemusejí záviset na sobě, tj. že z dnešního zrušení sporných dekretů nutně vyplývají jakékoli majetkové nároky. Havel zde patrně reagoval na stanovisko vládní koalice, která v červenci 1994 odmítla jeho návrh pokračovat v procesu morální omluvy za odsun sudetských Němců.⁵⁰ Koalice stále vychází z nedotknutelnosti Benešových dekretů. Raději se hovoří o tom, že tyto dekrety jsou sice součástí právního řádu České republiky, ale již nejsou použitelné.

Když Havel hovořil o poválečném evropském uspořádání a o odmítání jakéhokoli jednání o revizi výsledků druhé světové války, snažil se zřejmě vyjít vstříc vládě i v této otázce. Vždyť on sám spolu s ostatními disidenty uvažoval kdysi o této revizi, o tom, jak odstranit sovětskou převahu ve střední Evropě jako výsledek války. Naproti tomu ministr zahraničí Josef Zieleniec (ODS) řekl, že konstantami zahraniční politiky České republiky zůstávají „neměnnost důsledků druhé světové války, pevná hranice restitucí 25. 2. 1948 atd.“⁵¹ Obdobně argumentuje Miloš Zeman: „Tento transfer [sudetských Němců – pozn. aut.]... byl zakotven v Postupimské dohodě a zpochybňovat jej znamená zpochybňovat

*výsledky druhé světové války.*⁵² Z takových řečí je zcela patrný strach z revize hranic, o jejichž nedotknutelnosti ani v Německu není pochyb, a z majetkových nároků sudetských Němců, které ani v Německu nejsou nesporné. Všeobecně se v Německu vychází z toho, že by se právo na vlast pro sudetské Němce mohlo uskutečnit pouze v rámci českého státu.

Více než půl roku jednal v letech 1994/1995 český Ústavní soud v Brně o platnosti prezidentského dekretu č. 108, týkajícího se konfiskace majetku Němců a Maďarů po druhé světové válce. V březnu 1995 zamítl žádost o jeho zrušení. Podle první přístupné informace se soud ve zdůvodnění opírá o neadekvátní postoje českých Němců ve třicátých letech.

Soud ve zdůvodnění uvedl, že se tento právní akt týkal také českých kolaborantů. Jenomže zde na základě individuální aktivní viny, zatímco u Němců byla v podstatě trestná už nečinnost, neboť – jak poukázal Ústavní soud – konfiskační dekret se nevztahoval na ty osoby německé či maďarské národnosti, které prokázaly, že se za války aktivně účastnily protifašistického odboje či trpěly pod fašistickým terorem.⁵³ Tedy vinen byl každý, kdo neprokázal svou nevinu. A čím se provinili ti, kdož mohli (či dokonce museli) po válce zůstat v Československu a dostali své občanství zákonem zpátky?

Ústavní soud také uvedl, že dekret týkající se konfiskace majetku Němců a Maďarů měl v dané době za úkol částečně zmírnit škody způsobené Československé republikou nacistickým režimem a že vydání dekretu č. 108 nebylo ničím jiným než reakcí na likvidaci demokracie a státní svrchovanosti československého státu.⁵⁴ Domácí Němci tedy zaplatili za to, k čemu dali podnět zástupci Německé říše.

Když se soud zmínil také o Postupimské dohodě, měl by zároveň dodat, že západní spojenci takovou logiku neznali. Měl by rovněž dodat, že pro rozhodující část politických sil v Československu šlo o „*dokonalou očistu našeho pohraničního území od německého živilu*“, jak tehdy psalo Rudé právo.⁵⁵

Z toho je zřejmé, že Ústavní soud argumentoval politicky. Jestliže předseda tohoto soudu už v červnu 1994 vyjádřil názor, že v případě zrušení dekretu „*by to jistě znamenalo lavinu nároků a stížností*“⁵⁶ a že Poslanecká sněmovna doporučuje další platnost tohoto dekretu, lze vážně pochybovat o nezávislosti nejvyššího soudu. Nemohlo tomu být jinak, protože měl z dnešního stanoviska zdůvodnit něco, co se tehdy vnímalo zcela jinak. Základní problém totiž spočíval v tom, že Ústavní soud měl právnicky vyřešit to, co je třeba 50 let po těchto událostech vyřešit politicky.

Předák Seligerovy obce Gabert vyjádřil ve své reakci na Havlův projev, že je třeba najít nějaké modely, které opraví pocit bezprávi na obou stranách. K tomu dodal, že předpokladem budoucího členství České republiky v Evropské unii je zrušení diskriminujících zákonů: „*Je úkolem českých právníků a poslanců najít formulace, z nichž nevyplývají žádné nové potíže pro nikoho.*“ Tzn. takové formulace, aby němečtí právníci nemohli na základě morální omluvy učinit právní kroky, jak se někdo v Praze obává.

Ani známý sudetoněmecký historik Rudolf Hilf nespojuje nápravu bezprávi s nějakými hmotnými požadavky. Dokážu si představit, jak se kdysi vyjádřil v České televizi, že by se sudetští Němci vzdali svých nároků pro nastolení skutečného míru mezi Němci a Čechy. Kdyby se však česká strana pokusila ospravedlnit vyhnání, trvali by na svých požadavcích.

A protože restituční nároky způsobily jen vzájemné výčitky, prohlásil Havel, že končí čas omluv a nastává čas věcného hledání pravdy, z níž je třeba čerpat použitelná poznání. Tím ukazuje východisko ze zdánlivě bludného kruhu: česká strana si totiž musí uvědomit, že vyhnání je zločinem, a tento proces nesmí být ovlivněn restitučními nároky a vzájemným obviňováním.⁵⁷ I předseda Ackermannovy obce přivítal Havlův projev jako šanci postavit probíhající dialog mezi Němci a Čechy na širší základ. Rovněž Gabert s ním souhlasí, avšak upozorňuje na to, že nestačí říci část pravdy.

Opravdu je třeba zahájit dialog, protože ke skutečnému dialogu zatím nedošlo. Nedošlo k němu proto, že chyběly předcházející širší vnitřní dialogy o svých vlastních dějinách jednak mezi sudetoněmeckými krajany sdruženými v Sudetoněmeckém krajanském spol-

ku, jednak mezi Čechy. V Sudetoněmeckém krajanském spolku se od samého počátku jeho existence rozšířil názor, že únosný je jen jednotný názor, což snad byla pravda, pokud šlo o získání podpory v západním Německu, ale tento názor vůbec nepřipravoval na diskuzi o dějinách. Proto Peter Becher, tajemník kulturního sudetoněmeckého spolku Adalbert-Stifter-Verein, konstatoval: „... *nejsmutnější v našem kruhu je, že spousta lidí není ochotná nebo schopná diferencované diskuze. Vládne mentalita jako na vozové hradbě.*“⁵⁸ To se projevilo v publikaci *Československo – rozpad vadné konstrukce*, která jen přilila olej do ohně těch, kdož na české straně hned od začátku odmítali dialog.⁵⁹

Rychlost, s níž se sudetoněmecká otázka znovu objevila po politickém převratu v Praze, neumožnila československým politikům vlastní jednání, neboť mohli pouze reagovat. Dnes je na české straně určitý sklon pozorovat všechno, co se v Německu děje, a to aplikovat na stále ještě živé, byť podvědomé předsudky, čímž se omezuje rámec vlastního jednání. Je třeba říci, že tento sklon je částečně i reakcí na očekávající, pasivní, a dokonce ignorující postoj předních představitelů v Německu. Po skončení sovětské dominance ve východním bloku nelze v česko-německých vztazích začínat od nuly. Velká část české veřejnosti má ještě v živé paměti Německo, které násilně vystoupilo proti svým sousedům. Rovněž v době studené války byl proces sblížování, jako například mezi Francií a Německem, nemyslitelný. Sblížování jako důsledek tzv. „východní politiky“ Williho Brandta mělo sice dobré výsledky v Polsku, avšak v Československu jeho úspěšný průběh znemožnilo veto NDR. Nedostatečné vzájemné chápání často vyústilo a nadále vyúsťuje v nedorozumění. Tím pozoruhodnější je podpora československé zahraniční politiky procesu sjednocení Německa v roce 1990, a to již v době, kdy Paříž a Londýn ještě s vyjádřením podpory sjednocení Německa váhaly. Zatímco v té době si byl Bonn tohoto postoje dobře vědom, dnes už – jak se zdá – jakoby na něj zapomněl.

Odpůrci kompromisu, kteří hájí národní zájmy ve stylu národnostního boje, jsou přesto (ještě) na obou stranách v menšině. Vzájemně se utvrzují ve svých předsudcích a vytvářejí společnou blokující koalici. Zatímco na jedné straně se odmítá v zásadě všechno, co se týká sudetoněmeckých záležitostí, na druhé straně se nepovedlo stanovit nějaké priority místo plné listiny požadavků. Jejich vlastní neústupnost nutí obě strany trvat na pochybných tradicích: jednak na tradici pod nátlakem uzavřené smlouvy, jednak na tradici dekretů ignorujících lidskou individualitu. Přitom si navzájem potvrzují své předsudky a obavy a dusí snahu o usmíření. A protože realisticky ani jedna z obou stran nemá co ztratit, mohly by jednak přistoupit na neplatnost Mnichovské dohody od samého počátku, jednak na zrušení sporných dekretů týkajících se odsunu bez toho, že by z jejich zrušení vyplývaly jakékoli nároky.

Prezident Havel nakonec načrtl perspektivu dalšího jednání. Právo na vlast se uskuteční až ve vnitřně otevřeném prostoru Evropské unie, jež si představuje jako politické těleso, které překoná myšlení v kategoriích národních států. Když říká: „*Minulost nemůže být naším programem,*“ míní jako stoupenec sira Karla Poppera, že by v takové Evropské unii zmizely příčiny výbuchu národnostního záští.

Mezitím je žádoucí pokračovat v dialogu mezi občany, místními samosprávami, historiky, ba i politiky. Tzv. lidová diplomacie na komunální úrovni byla už leckde úspěšná. Prostřednictvím vyhnaných Němců, ale i domácích Němců byly zrekonstruovány staré památky. Z patronátu německých měst nad sudetskými Němci vznikly partnerské vztahy s dnešními obyvateli (Bad Hersfeld – Šumperk, Augsburg – Liberec).

Věcná a nepředpojatá analýza společných dějin už probíhá otevřeně na obou stranách. Možné východí body poskytují následující citace. Petr Pithart napsal: „*Pětasedmdesát let trvající úsilí, které stavělo Mnichov do jediného světla, do světla neospravedlnitelného násilí, skončilo.*“⁶⁰ Nebo Petr Příhoda: „... *stále platná tichá dohoda k věci se nevracet. A když už, tedy ji vyložit v český prospěch... Vydávat onen čin [vyhnání – pozn. aut.] za akt spravedlnosti, ztotožnit sudetské Němce s nacisty, tedy falšovat dějiny, a fakticky přijmout pojem kolektivní viny (současně se ale od něj verbálně distancovat)... Variantou tohoto typu co do falšování dějin je vydávání české odvety za plnění postupimského rozhodnutí*

*velmocí («my za to vlastně nemůžeme»).*⁶¹ Nebo Bohumil Doležal: „*Především naše nová demokracie nesmí být postavena na zamlčení nebo aspoň zamlžení našich minulých křivd a vin. To, že se bez nedůstojného vykrucování přihlásíme ke své zodpovědnosti za minulost, nám umožní nezaujatě a na politické úrovni komunikovat i se sudetskými Němci, místo abychom v žárlivé samotě sami sebe strašili tím, co se nám všechno chystají provést.*“⁶²

Taková prohlášení však činí lidé, kteří v aktivní politice už nepůsobí. Záleží teď na schopnosti nás všech, abychom z těchto a dalších analýz čerpali poznání pro další postup. Jenomže dosavadní tradiční názory se dost často i dnes těžko překonávají. Je to proces dlouhodobý a kontroverzní. Václav Havel svým projevem v únoru 1995 tento proces znovu oživil.

¹ Viz Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce. Mladá fronta, Praha 1993, s. 20.*

² Tamtéž.

³ Staněk, T.: *Německá menšina v českých zemích, 1948–1989. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1991, s. 7.*

⁴ Viz Brügel, J. W.: *Tschechen und Deutschen. 1918–1938. Nymphenburger Verlagsbuchhandlung, München 1967, s. 22–34.*

⁵ Viz Kaplan, K.: cit. dílo, s. 15–18 a s. 36.

⁶ Viz Rudé právo, 3. 8. 1945, s. 1.

⁷ Viz *Foreign Relations of the United States, 1945. Band 2, s. 1234. Viz též de Zaya: Die Anglo-Amerikaner und die Vertreibung der Deutschen. 6. vydání. Verlag C. H. Beck, München 1993.*

⁸ Viz Kaplan, K.: cit. dílo, s. 36.

⁹ Staněk, T.: cit. dílo, s. 8.

¹⁰ Západní prameny uvádějí až několik tisíc obětí.

¹¹ Rudé právo, 1. 8. 1945, s. 1.

¹² Rudé právo, 2. 8. 1945, s. 1.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Kaiser, V.: *Nové pohledy na události v Ústí nad Labem 31. července 1945. In: Češi a Němci. Historická tabu, cit. dílo, s. 228.*

¹⁶ Tamtéž, s. 229.

¹⁷ Viz Jahn, M.: *Vyhánění Němců z Československa a hlavní spojenecké mocnosti se zvláštním zřetelem k sovětské okupační politice v Německu. In: Češi a Němci. Historická tabu. Nadace Bernarda Bolzana, Praha 1995, s. 197.*

¹⁸ Viz Jahn, M.: *Die Vertreibung der Sudetendeutschen aus Böhmen und ihre Ankunft in Sachsen 1945/46. In: Jahn, M. (Hrsg.): Die Sudetendeutschen Nordböhmens. Sächsisches Druck- und Verlagshaus, Dresden 1993, s. 32.*

¹⁹ Viz *Foreign Relations of the United States, 1945. Band 2, s. 1280. Zde cit. dle de Zaya, A. M.: cit. dílo, s. 115.*

²⁰ Viz tamtéž, s. 132.

²¹ Viz Jahn, M.: *Die Vertreibung der Sudetendeutschen aus Böhmen und ihre Ankunft in Sachsen 1945/46, cit. dílo, s. 38.*

²² Viz Bohmann, A.: *Das Sudetendeutschtum in Zahlen. München 1959, s. 252.*

²³ Viz Habel, F. P.: *Die Sudetendeutschen. Langen Müller, München 1992, s. 106–107.*

²⁴ *Stanovy Sudetoněmecké rady. Cit. dle Maier, E.: 40 Jahre sudetendeutscher Rechtskampf. München 1987, s. 164–167.*

²⁵ *Stanovy Witiko-Bund z roku 1962. Cit. dle Nittner, E.: Dokumente zur Sudetendeutschen Frage, 1916–1967. München 1967, s. 211.*

²⁶ Viz tamtéž.

²⁷ *Viz Satzung Sudetendeutschen Landsmannschaft, článek 1. In: Handbuch der SL, 2/1991, s. 1.*

²⁸ *Zmíněná deklarace byla publikována in: Habel, F. P.: cit. dílo, s. 109.*

²⁹ Tamtéž, s. 112. Cit. dle brožury *Sudetoněmecká otázka. Sudetoněmecká rada, München 1987, s. 23.*

³⁰ *Viz Rudé právo, 17. 9. 1991, s. 1.*

³¹ Staněk, T.: cit. dílo, s. 99.

³² *Viz Habel, F. P.: cit. dílo, s. 127.*

³³ *Viz Sudetoněmecká otázka, cit. dílo, s. 17.*

³⁴ *Pokud se v následujícím textu hovoří o tom, co řekl prezident České republiky, jde o jeho projev v pražském Karolinu ze dne 17. února 1995. Tento projev byl otištěn v Lidových novinách a v Rudém právu, 18. 2. 1995.*

³⁵ *Denní telegraf, 8. 8. 1994, s. 2.*

³⁶ *Respekt 49, 5. 12. 1994, s. 10.*

³⁷ *Rudé právo, 16. 3. 1990, s. 3.*

³⁸ *Viz tamtéž.*

³⁹ *Viz Rudé právo, 1. 11. 1990, s. 1.*

⁴⁰ *Viz Sudetendeutsche Zeitung, 26. 10. 1990, s. 1.*

⁴¹ *Prager Zeitung, 5/1992.*

- ⁴¹ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1. 3. 1995, s. 1.
⁴² Viz Sudetendeutsche Zeitung, 26. 10. 1994, s. 1.
⁴³ Viz dopis F. Wittmanna německému velvyslanci v Praze ze dne 25. 10. 1990. Sudetendeutsche Zeitung, 26. 10. 1994.
⁴⁴ Viz Rudé právo, 26. 4. 1991, s. 1. Viz též Sudetendeutsche Zeitung, 3. 5. 1991.
⁴⁵ Viz Rudé právo, 27. 8. 1991, s. 1.
⁴⁶ Viz Rudé právo, 12. 9. 1991, s. 3.
⁴⁷ Viz Rudé právo, 7. 6. 1994, s. 3.
⁴⁸ Viz Rudé právo, 4. 6. 1994, s. 15.
⁴⁹ Viz Rudé právo, 13. 7. 1994.
⁵⁰ Rudé právo, 8. 8. 1994, s. 1.
⁵¹ Respekt, 5. 12. 1994, s. 10.
⁵² Viz Rudé právo, 9. 3. 1995, s. 1.
⁵³ Viz Denní telegraf, 9. 3. 1995, s. 1.
⁵⁴ Rudé právo, 1. 8. 1945, s. 1.
⁵⁵ Český deník, 14. 6. 1994, s. 1.
⁵⁶ Viz interview Petera Glotze pro rozhlasovou stanici Deutschlandfunk, 18. 2. 1995.
⁵⁷ Der Spiegel, 23. 5. 1994, s. 92.
⁵⁸ Viz Eibicht, R.-J. (Hrsg.): Die Tschechoslowakei – Das Ende einer Fehlkonstruktion. 2. vydání. VGB-Verlagsgesellschaft, Berg 1993.
⁵⁹ Petr Píthart, Lidové noviny, 27. 10. 1994, s. 8.
⁶⁰ Petr Píhoda, Literární noviny, 5/1995.
⁶¹ Bohumil Doležal, Denní telegraf, 2. 6. 1994, s. 3.

Poznámka: Autor děkuje Leile Ajjachové za poskytnutí podkladů pro zpracování druhé části stati.